

PAPER DETAILS

TITLE: Belâgatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapi ve Mecâz Sorunu Olarak Istiâre-i Mekniyye

AUTHORS: Murat TALA

PAGES: 663-688

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/844880>

BELÂGATTE METAFOR PROBLEMİ: BİR ANLAM, YAPI VE MECÂZ SORUNU OLARAK İSTİÂRE-İ MEKNİYYE

© Murat TALA^a

Öz

Arapçanın dilbilim, anlambilim, edebiyat bilimi, üslup bilim, hermenötik ve dil felsefesi alanlarıyla ilgili tartışmalar çoğunlukla belâgat ilmi çerçevesinde kümelenen eserlerde, yer alır. Bu eserlerde anlam problemi ayrıntılı ve tartışmalı bir şekilde irdelenir. Belâgat ilminde çok tartışılan konulardan biri istiâre-i mekniyye meselesidir.

Bu makale belâgatin beyân ilmi konuları içinde ele alınan istiâre-i mekniyye konusuna yönelir. Araştırma istiâre-i mekniyye konusuna bir anlam, yapı ve mecâz problemi olarak bakar. Bu bağlamda araştırma özellikle istiâre-i mekniyyenin anlamı, karinesi ve istiâre-i mekniyyede gerçekleşen mecâzın türünün temellendirilmesi hakkındaki tartışmalara mercek tutar. Makale istiâre-i mekniyye problemi hakkındaki tartışmaları daha iyi anlamaya net bir zemin hazırlayacağı için öncelikle istiâre konusunun kavramsal ve yapısal çerçeveleri ile dilbilimsel ve felsefi perspektifleri hakkında bazı açıklamalara yer verir. Araştırma daha sonra istiâre-i mekniyye konusundaki tartışmaları irdeler.

Çalışma istiâre-i mekniyyenin anlamı ve temellendirilmesi, istiâre-i mekniyyenin karinesi ve istiâre-i mekniyyedeki mecâzın çeşidi konularındaki problemleri ayrı ayrı ele alır. Bu bağlamda ortaya sürülen görüşleri özellikle ya Selef alimleri, Abdülkâhir el-Cürcânî, Zemahşerî, Sekkâkî ve Kazvî'nî gibi ekol sahiplerine veya Teftâzânî, Muhyiddin el-Kâfiyeci, Semerkandî ve İsmâmeddin el-İsferâyînî gibi müstakil görüş ve tahkik sahiplerine nispet ederek açıklar. Araştırma ayrıca meseleleri temellendirirken konu içi yaptığı bazı değerlendirmeler ek olarak, diğer bazı hususlarda yaptığı bir genel değerlendirmenin ardından ulaştığı sonuçları beyan eder.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Mecaz, Metafor, Metaforik Söylem, İstiâre-i Mekniyye

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmetti Erbakan Üniversitesi, mtala70@gmail.com

MEANING PROBLEM IN ARAB RETHORIC: IMPLICIT METHAPOR AS A MEANING, STRUCTURE AND TROPE PROBLEM

This article deals with the subject of the implicit metaphor [al-isti'āra al-makniyya] as a problem of meaning and structure. In this context the study focuses on the discussions on the basis of issues of the meaning of the implicit metaphor and its hint [hint-karīna] and the type of trope [allagory, metaphor] occurring in the implicit metaphor. The research primarily explains the meaning of the metaphor. It also points to the linguistic and philosophical aspects of the isti'āra [metaphor] and examines the discussions on the implicit metaphor. Arabic rhetoric [science of balāgha /al-'ilm al-balāgha] has a feature that combines philosophy and linguistics and lay the foundations of cognitive linguistics. Because it deals with the issues of linguistics and philosophy functionally. It is also considered a pioneer of cognitive linguistics by addressing the cognitive issues of language. Discussions on the areas of Arabic linguistics, semantics, literary science, stylistic science and philosophy of language take place mostly in the works clustered within the framework of science of belāga, especially in commentary and annotations. One of the most debated issues in the science of balāgha is the issue of the implicit metaphor.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Belâgat Arapçanın edebî, dilbilimsel ve felsefî yönlerini birleştiren bir ilim olarak teşekkül eder. Belâgatin çok tartışılan konularından biri istiâre-i mekniyye meselesidir. Bu çalışmada istiâre-i mekniyyenin anlam, yapı, karine ve mecâz çeşidi bakımlarından temellendirilmesi hususlarındaki tartışmalar ele alınacaktır.

İstiâre öteden beri üzerinde çok durulan ve dilbilimciler tarafından da ayrıntılı şekilde incelenen konulardandır.¹ Yine istiâre, söz dizimi [nazım] ve telifin yanı sıra Kur'ân'ın i'câzının temel özelliklerinden sayılır. Ancak istiâre bu hususta tek asıl yapılamaz ve Kur'ân'ın i'câzı istiâre ile sınırlı tutulamaz. Çünkü bu durum i'câzın belli ayetlerle sınırlı tutulmasına neden olur.²

A. İstiâre

İstiâre-i mekniyye problemi hakkındaki tartışmaları daha iyi

1 Ö. Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 243.
2 Abdülkâhir b. Abdirrâman b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, nşr. Ebû Fihri Mahmûd Muhammed Şâkir (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984), 291-293.

anlamaya net bir zemin hazırlayacağı için öncelikle istiâre konusunun kavramsal ve yapısal çerçeveleri ile dilbilimsel ve felsefi perspektifleri hakkında bazı açıklamalar yapılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

“Birinden ödünç/iğreti bir şey istemek” anlamına gelen istiâre [eğretileme/iğretileme] sözcüğü, belâgatin beyân ilmine ait tabirlerdendir. İstiârenin edebiyatta kazandığı terim anlamı ise “bir kelimenin manasını, geçici olarak başka bir kelime için kullanmak” şeklindedir.³ Başka bir ifadeyle istiâre, “aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini, ötekinin yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türü”dür. İstiâre hem günlük dilde hem de edebi dilde kullanılır.⁴ Kısaca, istiâre kendi manasında kullanılmayan bir lafızdır. Çünkü üzerinde istiâre gerçekleşen sözcüğün, vaz’ olduğu anlamda kullanılmadığına dair bir karine [karine-i mania] vardır. Son tahlilde istiâre mecâzın bir türüdür.⁵

Teftâzânî *el-Mutavvel* adı eserinde istiâreyi şöyle açıklar: رَأَيْتُ أَسَدًا يَرْمِي “Atan bir aslan gördüm” cümlesindeki “aslan” lafzında olduğu gibi istiâre, aslî anlamına benzetme yapılan şeyde kullanılan lafızdır. İstiâre çoğunlukla mütekellimin fiili –başka bir ifadeyle benzetilen şeyin [müşebbeh bih] adının benzeyen şey [müşebbeh] için istimal edilmesi- hakkında kullanılır. İstiâre sözcüğü masdar anlamında olduğu için ondan bazı şeylerin türetilir.⁶

2. Yapısal Çerçeve

İstiâre genel olarak insana özgü öğelerin tabiata, tabiata özgü niteliklerin insana aktarılmasıyla yapılır.⁷ Bu bakımdan istiârenin teşbih⁸

3 Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, nşr. Kemal Edib Kürkcüoğlu (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 71.

4 Bk. Kâmile İmer v.dğr., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), 112. *Eşdeğerlik*, değişik dilbilgileri arasında güç eşitliği ilişkisi şeklinde açıklanır. Örnek: Aynı tümce dizelerini üreten iki dilbilgisi eşdeğerlidir. Bk. İmer v.dğr., *Dilbilim Sözlüğü*, 120.

5 Bk. Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 71.

6 Sa’düddin Mes’ûd b. ‘Umer et-Teftâzânî, *Mutavvel ‘ale’t-Telhîs*, nşr. Bosnalı Muharrem Efendi (İstanbul: Muharrem Efendi Matbaası, 1310/1892), 353; Teftâzânî’nin sözleri üzerine bir yorum için bk. Veliyyüddîn Cârullah, *Mecme’u’l-fevâid ‘ala’s-şerh ve’l-havâşi’l-müte’allika bi’l-Ferâid: hâşye ‘alâ hâşiyeti ‘İsâmeddîn ‘alâ’r-Risâleti’s-semerkândiyye fi’l-isti’âra*, Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, nr. 1854, 28a.

7 Emin Özdemir, *Örnekli Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), 157.

8 Teşbihin temel esasları benzeyen [müşebbeh], benzetilen [müşebbeh bih], benzetme/benzerlik yönü [vech-i şebeh] ve benzetme edatıdır [edât-ı teşbih]. Bunlardan benzeyen ve benzetilen unsurlara teşbihin iki tarafı [tarafeyn] denir. Bk. Celâleddîn

üzerine bina edilerek⁹ üretildiği açıktır. Ancak istiâre kurulduktan sonra teşbih tamamen unutulur. Benzeyenin benzetilenin aynısı olduğu veya benzeyenin benzetilenin fertlerinden biri olduğu şeklinde ifade edilebilecek eşdeğerlik iddiası ise kalır.¹⁰ İstiâre teşbihten daha kuvvetli bir anlatım biçimidir. Mesela, bir kimseye “Aslan gibisin!” demek “Sen aslana benzersin” demektir. Öte yandan ona “Aslanım!” diye hitap etmek “Sen aslanın ta kendisisin” demektir.¹¹ Yine istiâre bir benzetme ve örnek verme, teşbih ise bir kıyâs yöntemidir.¹² Buna göre istiâre şekilsel olarak bir anlamı bir yerden başka bir yere nakletme işi olarak görünür. Son tahlilde, teşbih iki şey arasında yapılan bir kıyaslama, istiâre ise iki şeyden birini diğerine eşdeğer kabul etmektir.

İstiârenin temel esasları şunlardır: Müstârun-minh [benzetilen /müşebbeh bih], müsteârun-leh [benzeyen /müşebbeh] ve müsteâr [nakledilen sözcük]. Bunlardan benzetilen [müstârun-mih] ve benzeyen [müsteârun-leh] unsurlar istiârenin iki tarafı diye adlandırılır.¹³ İstiâre aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan sözcüklerden –benzeyen ve benzetilen unsur- birini ve karşılaştırma yapılmasını sağlayan “benzer” ve “gibi” türünden ifadeleri cümleden çıkararak kurulur. Buna göre “katır gibi inatçı” ve “tilki gibi kurnaz” ifadelerinde bir teşbih vardır. Aynı ifadeler “katırın teki” ve “tilkinin biri” şeklinde kullanıldığında ise istiâreye dönüşmüş olurlar.¹⁴

İstiârenin anlaşılabilmesi için bir alâka ve karine gereklidir. Alâka ilişki demektir. İstiârenin alâkası benzerliktir [müşâbehet].¹⁵ Karine “kastını göstermek için mütekellimin koyduğu şey” olarak tarif edilir.¹⁶ Başka bir

Muhammed b. Abdirrahman el-Hatîb el-Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, nşr. İlyas Kaplan (İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2017), 253-254.

9 Abdulkâhîr b. Abdirrâhmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir (Cidde: Dâru'l-medenî, ts.), 55; Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 310.

10 Ahmed b. İbrahim b. Mustafa es-Seyyid el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî* (Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbûât, 2008), 198.

11 Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 71.

12 Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 20.

13 Sa'düddin Mes'ûd b. 'Umer et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, nşr. İlyas Kaplan (İstanbul: Dâru's-şifâ, 2017), 492; Mahmûd Hasan, *Hâşiyetü Mahmud Hasan [alâ Muhtasaru'l-me'ânî]* –Teftâzânî'nin *Muhtasaru'l-Me'ânî* adlı eserinin hâmişinde basılmıştır- (Karachi - Pakistan: el-Büşrâ - Cemiyetü'l-Büşrâ el-Hayriyye li'l-hademâti'l-insâniyye ve'l-hayriyye, 2016), 2: 95; Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 198.

14 Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 71; Özdemir, *Örnekli Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, 157.

15 eş-Şems el-İnbâbî, *Takrîrâtü'l-İnbâbî 'alâ Şerhi Sa'diddîn et-Teftâzânî li Telhîsi'l-Miftâh* (Muhafazatu Mısır: Matbaatu's-saâde, 1913), 4: 194; Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, 71; Feyyûd, *İlmü'l-beyân*, 155.

16 Cârullah, *Mecme'u'l-fevâid*, 24a.

ifadeyle karine lafızdan muradın ne olduğunu gösteren veya mahzûf olan unsurun ne olduğuna işaret eden şeydir.¹⁷ İstiârenin karinesi tek bir anlamsal özellikten veya birbiriyle bağlantılı birçok anlamdan meydana gelebilir.¹⁸

Örnek:

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ

(27) الْحَاسِرُونَ “Onlar, Allah’a verdikleri sözü pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah’ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşeri ve ahlâki bütün ilişkiler) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.” [Bakara, 2/27]¹⁹

Ayette يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ “Allah’a verdikleri sözü bozuyorlar” ifadesinde, عهد “söz vermek” kelimesi حَبْل “ip” sözcüğüne benzetilmiştir. Benzeyen unsur [عَهْد] cümlede zikredilip benzetilen unsur [حَبْل] cümleden çıkarıldığı için bir istiâre-i mekniyye gerçekleşmiştir.²⁰

3. İstiâre Mefhumuna Dilbilimsel Bir Bakış

Modern edebiyat ve dilbilimde eğretilme [metaphore] sözcüğüyle işaret edilen istiâre, bir varlığın başka bir varlığın göstereni olması durumu olarak ifade edilir. Gösteren olmak, kendi dışında bir başka varlığa işaret etmek şeklinde açıklanır. Gösteren ile gösterilen ilişkisi, anlamlı göstergeleri oluşturur. Göstergeler gösterge oluş biçimlerine göre, görüntü göstergesi /aracısız gösterge [iconic sign], saymaca gösterge /nedensiz gösterge [symbolic sign] ve belirtici gösterge /nedenli gösterge [metaphoric sign] olmak üzere üç çeşittir.²¹

17 Cârullah, *Mecme’u’l-fevâid*, 24a.

18 Ebû Yâkub Yûsuf b. Ebîbekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, nşr. Nu’aym Zerzûr 2. Baskı (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-‘ilmiyye, 1987), 375-376.

19 Bunun benzer bir örneği de وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ [Ra’d, 13/25] ayetinde vardır.

20 Bk. Cârullah Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. ‘Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmızı’t-Tenzîl ve uyûnî’l-ekâvil fî vücûhi’t-te’vîl*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz 6 Cilt (Riyâd: Mektebetu Ubeykân, 1998), 1: 246.

21 “*Görüntü göstergesi*: Gerçeklik göstergesidir. Gösterdikleri varlık veya bilginin kendisini veya görüntüsünü yansıtan göstergelerdir. Görüntüsel gösterge gösterdiği şeyi doğrudan doğruya temsil eder, canlandırır. Gerek dünyada var olan gerekse kurgu dünyasında oluşturulan varlıklar, sosyal değer kazanmış sesler, çığlıklar, resim, maket, harita, plan, fotoğraf, müzik, nota gibi iletilmek istenen mesajın kendisi olan göstergeler, göstereni ve gösterileni aynı olan aracısız göstergelerdir. Bu sözlü olmayan iletişim yalnızca birinci eklemliliğe sahip, tek katmanlı göstergeleri kullanmaktadır. Çünkü burada göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen varlık aynıdır. *Saymaca gösterge*: Uzlaşmalık [uzlaşmaya dayalı] bir göstergedir. Gösteren ile gösterilen arasında, nedensiz,

“Göstergenin bu üç çeşidinden belirtici/nedenli gösterge, çağrışıma dayalı [çağrışım] bir göstergedir. Bu çeşit göstergelerin istiâre konusuyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Bunlar bir varlığı, benzerlik, neden-sonuç, parça-bütün, teklik-çokluk veya herhangi bir ilişkiyle bir başka varlığa işaret etmek için kullanan göstergelerdir. Başka bir ifadeyle belirtici, iki öge arasındaki gerçek bir çağrışıma dayanır. Burada gösteren ile gösterilen arasında çağrışıma dayalı, nedenli bir ilişki söz konusudur. Göstergenin göstereni ile gösterileni arasında sosyal veya bireysel bir bağ kurulmuşsa, bu gösterge belirtici gösterge veya nedenli gösterge olur. Böylece çift eklemli –iki katmanlı- olan dil göstergeleri üç eklemli hale gelir. Çünkü dil göstergelerinin, çift eklemli, nedensiz gerçek anlamları yanında, üçüncü bir eklem, üçüncü bir katman olarak nedenli eğretilmeli anlamları ortaya çıkmış olur. Belirtici/nedenli göstergeler, dil kullanımı veya söz dizimi kaynaklı olduğu için gösteren ile nedenli bir ilişki içindedir. Kısaca, gösterge biliminin belirtici gösterge veya nedenli gösterge dediği bu tür göstergeler, dilcilikte eğretilme veya mecâz [metaphor] olarak adlandırılır. Bu bağlamda eğretilme yapmak demek, nedensiz olan sözlük birimlerini, sözdiziminde nedenli olarak kullanmak demektir. Eğretilmeli ve mecâz anlam ancak, bir sözlük biriminin nedenli olarak kullanımıyla gerçekleşebilir.”²²

Son tahlilde eğretilmeli göstergeler, üç eklemli göstergelerdir. Sözlerin gerçek [hakikat] anlamlı kullanımları, anlam ve ses-biçim gibi iki eklemli iken; sözlerin eğretilmeli anlamlarıyla kullanımları, dil göstergelerini üç ve çok eklemli hale getirir: eğretilmeli anlam, gerçek anlam ve ses-biçim. Sözlük biçimlerinin nedensiz kullanımları, onların gerçek anlamlarını verirken; bu birimlerin nedenli kullanımları, onların

fakat sosyal uzlaşıya dayalı saymaca bir ilişkinin olduğu göstergelerdir. Burada gösteren ve gösterilen arasında herhangi bir gerçek ve doğal ilişki yoktur. Gösteren-gösterilen ilişkisi, saymaca, yapay ve sosyal uzlaşıya dayalı bir ilişkidir. Saymaca gösterge, yorumlayan biri bulunmadığı durumda, kendisini gösterge yapan özelliği kaybedecek bir göstergedir. Bir başka ifadeyle saymaca ve nedensiz gösterge, insanlar arasındaki bir tür uzlaşmaya dayanan bir göstergedir. Bu tür gösteren-gösterilen ilişkisinin oluşturduğu göstergeler, sosyal bir uzlaşmaya dayalı ikinci bir eklemle sahiptirler. Bu tür göstergelerin malzeme veya aracı olarak kullandıkları bu ikinci eklem, yine sosyal olan seslerdir. Böyle aracı kullanan çift eklemli insan dilleri, ikinci eklem, yani sesi aracı olarak kullandıkları için gösterdikleri varlığın kendisi olmaktan kurtulurlar. Bunu sağlayan ise sosyal seslerdir. Dil göstergeleri, toplumsal uzlaşma devam ettiği müddetçe gösterge değerine sahiptir. Dil göstergelerini oluşturan gösteren-gösterilen ilişkisi kaybolduğunda, dil göstergelerinin hiçbir değeri kalmaz. Sosyal uzlaşmaya dayalı saymaca göstergelerin, doğa ve gerçeklik ile ilişkileri yoktur, onun kurallarına göre çalışmazlar ve bu ilişki kaybolursa göstergelik değer ortadan kalkar.” Bk. Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 466.

22 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 467.

eğretilmeli anlamlarına işaret eder. Kısaca, eğretilme nedensiz sözlük birimlerinin, kurulan herhangi bir ilişkiyle, nedenli olarak kullanılmasıdır. Kurulan ilişkinin yapısına göre bu eğretilme, sosyal veya bireysel olabilir.²³

4. İstiâre Mefhumuna Felsefî Bir Bakış

İstiârede kullanılan lafzın lügavî vaz' açısından belli bir anlamı olur. Bununla beraber, söz konusu lafzın o lügavî anlama has kullanıldığını gösteren deliller bulunur. Sonra şâir ya da şâirin dışında bir kimse onu [lafzı] bu aslın [lafzın asıl kullanıldığı anlam] dışında bir anlamda kullanır ve o lafza kendisinde bulunmayan bir anlam yükler. Bu durumda [sonradan alınan anlam] ödünç alınan şey [âriye] gibi olur.²⁴ İstiârede benzetilenin lafzı ödünç alınan şeydir. Çünkü "lafız" benzeyen için benzetilenden ödünç alınan bir "elbise" gibidir.²⁵ İstiâre yapmaktan amaç benzeyenin anlamını tahakkuk ettirmektir.²⁶

İstiâre aracılığıyla benzeyen unsuru benzetilenin aynısı kabul etmek; benzeyeni bir şeyin menzilesine indirgemek ve benzetilenin ismini benzeyene haberci kılmak şeklinde iki yolla mümkündür.²⁷

İstiârede benzeyenin, benzetilenin cinsine dâhil olduğu iddiası ise, benzetilenin fertlerini tevil yolu ile iki kısma ayırmaya dayanır. Birincisi bilindik ve alışıldık [müte'âraf] özelliklerdir. Mesela, aslan hakkında son derece cesur olmak, çok güçlü ve cüsseli olmak, keskin dişler ve pençeler gibi bilindik şeylerdir. İkincisi bilinmedik ve alışılmadık [gayr-i müte'âraf] özelliklerdir.²⁸ Mesela, "aslan" sözcüğünün vaz' olduğundan farklı bir anlamda kullanılmasıdır.²⁹ Bu bağlamda "Bir aslan gördüm" cümlesi kullanılarak cesur bir adam kast edildiğinde iki durum söz konusudur. Birincisi "aslan" sözcüğünün benzeyen unsura "cesur adam" anlamı kazandırmak için ödünç alınmasıdır. İkincisi ise "aslan" sözcüğünün dilde konulduğu anlamda kullanılması ve aslan mefhumunun cesur adamı mülâhaza edebilmek için alet yapılmasıdır.³⁰ Buna göre bir kimse hakkında "aslanlık" iddiasında bulunmak, öncelikle aslan cinsinin tevil yoluyla alışıldık

23 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 467.

24 Bk. Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 30.

25 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 353.

26 Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, nşr. Muhammed Mustafa Ramazan Sûfiyye (Tarablus: el-Münşee'tü'l-âmmeh li'n-neşr ve't-tevzî' ve'l-i'lân, 1983), 555.

27 Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 68.

28 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 372.

29 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 362.

30 Bk. Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu iştilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, nşr. Refik el-Acem - Ali Dehrûc v.dğr. (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), 1: 159.

ve alışılmadık olmak üzere iki kısma ayrılmasına; daha sonra ise aslında bulunan kuvvet ve cesaretin alışıldık surette değil de başka bir şekilde bulunduğu iddiasına dayanır.³¹ Ancak istiâre yapmak yalan söylemek [kezib] değildir. Zira istiâre yalandan genel olarak iki şekilde ayrılır. Birincisi istiârede sözcüğün açık anlamının aksinin kast edildiğine dair bir karine vardır.³² İkincisi istiâredeki iddia tevil veçhi üzerine kurulmuştur.³³

5. İstiârenin Kısımları

Dilbilimde eğretilme sözcüğüyle işaret edilen istiâre, farklı itibarlarla muhtelif şekillerde taksim edilir. Mesela, göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen ilişkisinin yaygınlığına, gerçek veya saymaca oluşuna, canlı veya unutulmuş oluşuna göre; yaygın, örtük, ölü, karışık ve alışılmadık/mantık dışı olmak üzere beş kısımda incelenir.³⁴

İstiâre yapı ve anlam bakımından da bazı kısımlara ayrılır.

a. İstiârenin Yapı Bakımından Kısımları

Arap belâgat alimleri istiâreyi farklı itibarlarla muhtelif kısımlara ayırır. Bu taksimler yapılırken istiâredeki alâka, benzetilen unsur [müste'âr/müsteârun-minh], benzeyen unsur [muste'ârun-leh], geçici durum [âriz] ve bu durumun gerçekleşme hususiyeti³⁵ veya istiârenin hissi ve aklî oluşu³⁶ gibi özellikler dikkate alınır.

İstiâre-i mekniyyenin yer aldığı taksimde istiâre, benzeyen ve benzetilen unsurların cümlede bulunup bulunmaması ve bu ikisinin durumu dikkate alınarak istiâre-i tasrîhiyye, istiâre-i mekniyye, istiâre-i tahyîliyye ve istiâre-i tahkîkiyye şeklinde dört kısma ayrılır.³⁷

İstiâre-i tasrîhiyye [açık istiâre] kendisine benzetilen unsurun zikredildiği istiâredir.³⁸ Buna göre istiâre-i tasrîhiyyede teşbihin iki temel unsurundan benzetilen unsur zikredilir, benzeyen unsur cümlede yer almaz. Cümlede yer almadığı halde benzeyen unsurun neye benzediği açıkça belirtildiği için bu tür istiâreler kolay anlaşılır.³⁹

31 Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, 559.

32 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 373.

33 Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, 559; Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 159; Besyûnî Abdülfettâh Feyyûd, *'İlmü'l-beyân dirâse tahlîliyye li mesâilî'l-beyân* (Kâhire: Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2015), 167.

34 Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, 467-468.

35 Cârullah, *Mecme'u'l-fevâid*, 20a.

36 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 388.

37 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 164.

38 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 373.

39 Bk. Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, 246.

Örnek: [el-Basît]

فَأَمْطَرَتْ لُؤْلُؤًا مِنْ نَرْجِسٍ وَسَقَتْ وَزْدًا وَعَصَّتْ عَلَى الْغُنَابِ بِالْبَرْدِ

*Nergisten inciler yağdırdı ve gül[ler] suladı; sora hünnap misali [kırmızı ve tatlı meyvelerini] dolu gibi [parlak dişleriyle] ısırdı.*⁴⁰

Yukarıdaki beyitte açık istiâre vardır. Çünkü müşebbeh bih olan inci, nergis, beyaz gül, hünnap ve dolu sözcükleri; gözyaşı, gözler, yanaklar, dudaklar, parmak uçları ve dişlere istiâre edilmiştir.⁴¹

İstiâre-i mekniyye [kapalı istiâre] benzeyen unsurun zikredildiği istiâredir.⁴² Başka bir ifadeyle istiâre-i mekniyye açık istiârenin tam zıddıdır. İstiâre-i mekniyye yapısında benzeyen unsurun açıkça bulunduğu, buna karşın açıkça söylenmemiş olan benzetilen unsura onun bir yönü veya özelliğiyle işaret edilen istiâredir.⁴³ Burada benzeyen unsurun neye benzediği birtakım işaretlerden anlaşılır. Dolayısıyla bu istiârede benzerlik ilişkisi ve kendisine benzetilen unsur kapalı şekildedir. İstiâre-i mekniyyenin çoğunlukla fiillerde gizli olduğu söylenebilir. Bazen isimlerden hareketle de kendisine benzetilene varılabilmektedir.⁴⁴

Örnek-1: [el-Kâmil]

وَإِذَا الْمَيِّتَةُ أَنْشَبَتْ أَطْفَارَهَا أَلْفَيْتُ كُلَّ نَمِيْمَةٍ لَا تَنْفَعُ

Ölüm bir kez saplamaya görsün pençelerini, görürsün hiçbir muskanın fayda vermediğini.

Ebû Zuayb el-Hüzelî'nin (ö. 28/649)⁴⁵ yukarıda zikredilen beytinde *أَطْفَارُ الْمَيِّتَةِ* [ölümün pençeleri] ifadesi üzerinde bir istiâre-i mekniyye gerçekleşmiştir. Yırtıcı hayvan [السَّيِّعُ], ölüm [المَيِّتَةُ] için istiâre edilmiştir. Burada ölüme pençe izafe edilmesi yırtıcı hayvanın benzetilen unsur olduğuna ve ölüm sözcüğüne istiâre edildiğine işaret eder. Buradaki istiârenin istiâre-i mekniyye ya da istiâre bi'l-kinâye olarak adlandırılmasının sebebi, onun terminolojik/ıstılâhî anlamda bir istiâre olmasıdır. Lügavi anlamda

40 Bk. İn'âm Fevvâl Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâğa, el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'ânî*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006), 101.

41 Bk. Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 198.

42 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 373.

43 Bk. Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâğa*, 95; Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, 246.

44 Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, 246.

45 Tam adı Ebû Züeyb Huveylid el-Hüzelî'dir. Bk. Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, 582 [dördüncü dipnot]-583.

kullanıldığında ise kinâye [gizleme/ örtük anlatım] sanatıyla karışır. Ölümün pençeleri [أَطْفَالُ الْمَيِّتَةِ] ifadesindeki istiâre, sonraki konuda işaret edileceği gibi istiâre-i tahyîliyye olarak da açıklanır.⁴⁶

İstiâre-i tahyîliyye türü istiârelerde benzeyen unsur cümlede bulunmaz. Ayrıca istiârede benzeyen unsur hayal ürünü bir şey olur.⁴⁷

Örnek:

Yukarıdaki şiirde geçen أَطْفَالُ الْمَيِّتَةِ [ölümün pençeleri] ifadesiyle ölüme pençe izafe edilmesi durumu istiâre-i tahyîliyye olarak değerlendirilir. Bir yönüyle istiâre-i mekniyye kabul edilen bu örneğin istiâre-i tahyîliyye olarak adlandırılmasının gerekçesi, “benzetilenin özelliği olan bir şeyi benzeyene istiâre etmeyi gerektirmesi” şeklinde açıklanır.⁴⁸ Yine bunun istiâre-i tahyîliyye diye adlandırılmasının sebebi, ödünç alınan anlamın [benzetilen] hayal ve vehim yoluyla elde edilmesidir. Burada vehim ifadesi, insan hayalinin vehim yoluyla icat ettiği şey olarak açıklanır. Zira insanın ayrı şeyleri birleştirme ve mürekkep şeyleri ayırıştırma gücü vardır. Bu gücü akıl kullanırsa müfekkire diye, vehim kullanırsa mütehayyile diye adlandırılır.⁴⁹

İstiâre-i tahkîkiyye türü istiârelerde benzeyen unsur cümlede bulunmaz. Ayrıca benzeyen unsur hissen ya da aklen gerçekleşecek bir şey olur.⁵⁰

Örnek-1:

رَأَيْتُ أَسَدًا يَرْمِي “Atan bir aslan gördüm.”

Burada aslan sözcüğü, yukarıda işaret edildiği gibi benzeyene “cesur adam” anlamı kazandırmak için istiâre edilmiştir. Bu ise hissen gerçekleşen bir durumdur.⁵¹ Kısaca aslan sözcüğü benzetilenden benzeyene cesaret sıfatını taşımak ve benzeyene cesur adam sıfatı kazandırmak için ödünç alınmıştır.

Örnek-2:

(إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) “Bizi dosdoğru yola erıştır.” [Fâtiha, 1/4]

Ayette zikredilen sırat-ı müstakim “gerçek din” anlamındadır. Bu ise

46 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 165.

47 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 373.

48 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 165.

49 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 166.

50 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 373.

51 Bk. Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 166.

hissen değil aklen gerçekleşecek bir durumdur.⁵²

b. İstiârenin Anlam Bakımından Kısımları

Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078), istiâreyi anlam bakımından faydalı ve faydasız olmak üzere ikiye ayırır. Ancak onun üzerinde durduğu ve asıl önemseddiği çeşit, faydalı istiâredir. Cürcânî'nin faydasız diye nitelediği istiâre, dilde kullanılan bir sözcüğe yüklenen anlamın, farklı yerlerde ve şeylerde kullanıldığında muhtelif lafızlarla ifade edilmesidir.⁵³

Örnek:

“Dudak” anlamına işaret etme hususunda insanın dudağı için “شَفَّةٌ”, deve için “مِشْفَرَةٌ” ve at için “جَحْفَلَةٌ” lafızları kullanılır. Cürcânî bunlar gibi anlamların asıl konuldukları yerlerde değil de meselâ atın dudağına işaret için vaz’ edilen lafzın devenin dudakları için kullanılması gibi başka bir yerde kullanılmalarını faydasız istiâre kabul eder.⁵⁴ Kısaca, faydalı istiârenin açık bir anlamı, faydası ve amacı vardır. Şayet bu istiâre olmazsa söz konusu anlam ve amaç gerçekleşmez.⁵⁵

Abdulkâhir el-Cürcânî'nin sözlerinden anlaşıldığına göre her dilin bir örfü ve özel kullanım usul ve üslupları vardır. Dilin kullanımında nesiller birbirine ortaklık eder.⁵⁶ İstiâre ile ilgili ortak kullanıma gelince, bir kişi hakkında “Bir aslan gördüm” [رَأَيْتُ أَسَدًا] denildiğinde aslan [أَسَدًا] sözcüğüyle “cesur bir adam” kast edilir ve “adam” için “aslan” sözcüğü ödünç alınmış olur. Yine “Bir deniz gördüm” [رَأَيْتُ بَحْرًا] denildiğinde deniz [بَحْرًا] sözcüğüyle “cömert bir adam”, “Bir dolunay gördüm” [رَأَيْتُ بَدْرًا] denildiğinde dolunay [بَدْرًا] sözcüğüyle “yüzü parlak bir adam”, “Bir güneş gördüm” [رَأَيْتُ شَمْسًا] denildiğinde güneş [شَمْسًا] sözcüğüyle “yüzü parlak bir adam” kast edilir. Böylece “adam” anlamı için bu lafızlar ödünç alınmış olur.⁵⁷ Bu örneklerdeki istiâreler özel bir amaç için yapılmıştır. O amacı da “adam” için kullanılan vasıflarda mübalağa etmek ve sözcüklerin doğal olarak taşıdığı anlamları dinleyicinin aklına ve gönlüne düşürmek şeklinde özetlemek mümkündür. Akla ve gönle düşürülen anlamlar arasında şunlara işaret etmek mümkündür: Aslan sözcüğünün doğal olarak taşıdığı *atılganlık, tuttuğunu*

⁵² Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 166.

⁵³ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 30-32.

⁵⁴ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 30-32.

⁵⁵ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 32-33.

⁵⁶ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 34-35.

⁵⁷ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 33.

*kopartma, güç ve şiddet; deniz sözcüğünün çağrıştırdığı cömertlik ve eli açıklık, ay ve güneş sözcüklerinin taşıdığı güzellik.*⁵⁸

B. İstiâre-i Mekniyye Tartışmaları

Arap belâgatinde istiâre-i mekniyye konusundaki tartışmalar belâgat ekollerinin belirginleşmesinde temel rol oynayan meseleler arasında zikredilebilir. Söz konusu tartışmalar arasında özellikle istiâre-i mekniyyenin mahiyet ve anlamını temellendirme problemi, karine tartışmaları ve mecâzın çeşidi hususlarında yapılanlar öne çıkar. Bu tartışmaları şu başlıklar altında irdelemek mümkündür.

1. İstiâre-i Mekniyye Konusunda Mahiyet, Anlam ve Temellendirme Problemi

Klasik belâgat metinlerinde istiâre-i mekniyyenin ne olduğu, ne anlama geldiği ve nasıl temellendirileceğine yönelik tartışmalar neticesinde ortaya çıkan görüşleri şu şekilde ele almak mümkündür.

a. Selefî Görüşü

Selef sözcüğüyle önce geçenlere gönderme yapılır.⁵⁹ Bu bağlamda eğitimin ataları olduklarından dolayı geçmiş ilim ehli selef diye nitelenir. Ancak selef terimi “mütekaddimûn” ifadesiyle aynı alam içeriğine sahip değildir.⁶⁰ Arap belâgat geleneğinde *Selef* terimi, genel olarak Sekkâkî’den önceki belâgat alimleri için kullanılır.⁶¹ Ancak Zemahşerî kendine has ve Selef alimlerinden farklı görüşleri bulunduğundan dolayı onlardan ayrı tutulur.⁶² Son tahlilde, belâgat literatüründe kullanılan *Selef* terimiyle, Abdülkâhir el-Cürcânî ve ondan önceki belâgat alimlerinin kast edildiğini

58 Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru’l-belâga*, 33.

59 *S-L-F* kökünden türeyen *selef* (çoğulu *eslâf* ve *süllâf*) ifadesi, önce geçen tüm ata ve akrabaları içine alan bir kavramdır. “El-kavmu’s-süllâf” tabiriyle öncekiler kast edilir. Buna göre “bir adamın selefi” önce geçen ataları demektir. *Teslîf*ise öne geçirmek şeklinde açıklanır. Bk. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-luga ve Sihâhu’l-‘arabiyye*, nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr 6 Cilt, 4. Baskı (Beyrut: Dâru’l-‘ilm li’l-melâyîn, 1990), 4: 1376.

60 *Selef* âlimlerinden Abdülkâhir el-Cürcânî öncekilerin sözü [kelâmu’l-mütekaddimîn] ve sonrakilerin sözü [kelâmu’l-müteahhirîn] ifadelerini bizzat kullanır. Bk. Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrâru’l-belâga*, 8. Cürcânî’nin bu ifadeleri Arap belâgatinde kendisinden sonraki dönemlerde terimleşen anlamıyla “Selef” sözcüğünün anlamını karşılamaz. Muhyiddîn el-Kâfiyeci (ö. 879/1474) “Selefî görüşü” ifadesi yerine “öncekilerin görüşleri” [tarîkatu’l-akdemîn] ifadesini kullanır. Bk. Muhyiddîn Muhammed b. Süleymân el-Kâfiyeci, *el-Unmûzec fî bahşi’l-isti’âra*, nşr. Muhammed es-Seyyid Selâm (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2015), 23.

61 İsmâeddîn İbrâhim b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî, *Şerhu’l-‘İsâm ‘alâ metni’s-semerkandiyye fî ‘ilmi’l-beyân*, nşr. Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Ğarsî (İstanbul: el-Mektebetü’l-hanefiyye li’t-tibâa ve’n-neşr ve’t-tevzî’, ts.), 75.

62 İsferâyînî, *Şerhu’l-‘İsâm ‘alâ metni’s-semerkandiyye*, 85.

ifade etmek daha tutarlı görünmektedir.

Selef alimlerine göre istiâre-i mekniyye, “benzeyen unsur için kullanılan lafızdır.”⁶³ Buna göre, istiâre-i mekniyye yoluyla istiâre edilen şey, benzeyen unsur için ödünç alınan benzetilen unsurun lafzıdır.

Selef alimlerinden Abdülkâhir el-Cürcânî'ye (ö. 471/1078) göre “Bir aslan gördüm” cümlesinde, “Aslana benzeyen ve cesaretle ona denk bir adam gördüm” ifadesinde bulunmayan bir meziyet vardır.⁶⁴

b. Zemahşerî'nin Görüşü

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ta istiâre-i mekniyye konusunda belirttiği görüşler, insanlar arasında Selef'in, kudemânın ve Cumhûrun görüşü olarak yaygınlık kazanmıştır. Öte yandan bu görüşlerin Zemahşerî'ye ait olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber söz konusu görüşlerin Selefe ait olduğunu belirtenlerin sözlerini, Zemahşerî'nin kendi görüşlerini oluştururken Selefin görüşlerinden faydalandığı ve onları temel dayanak aldığı şeklinde yorumlamak mümkündür.⁶⁵ Burada bazı alimlerin Zemahşerî'yi Selef'ten bir alim olarak kabul ettikleri de düşünülebilir. Son tahlilde, Zemahşerî'nin belâgat konusundaki birçok görüşü kendisinden öncekilerden farklı olduğundan dolayı onu Selef içerisinde saymamak daha isabetlidir.

el-Keşşâf'ta yaptığı açıklamalardan hareketle Zemahşerî'ye göre istiâre-i mekniyyenin, benzetilen unsuru zikretmeyip, ona kendi özelliklerinden bir şeyle işaret etmek olduğu ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, cümlede yer almayan ancak ona kendi özelliklerinden bir şey ile işaret edilen benzetilen unsurdur. Bu bağlamda شَجَاعٌ يَفْتَرِسُ أَقْرَانَهُ “Akranlarını parçalayan yiğit” ifadesindeki yiğit [شَجَاعٌ] kelimesiyle aslana [أَسَدٌ] işaret edilmiştir.⁶⁶

Hüzelî'nin yukarıda zikredilen şiirini Zemahşerî'nin teorik açıklamalarını esas alarak şu şekilde izah etmek mümkündür: تَپَكَّى أَسَدًا “Bir aslanla konuştum.” Cümlesindeki aslan [أَسَدًا] sözcüğünün cesur adama istiâre edilmesi durumundaki gibi, şiirde geçen “ölüm pençelerini sapladığı zaman” [وَأِذَا الْمَيِّتَةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا] ifadesinde yırtıcı hayvan [السَّبْعُ], ölüme [المَيِّتَةُ] istiâre

63 Hamza Efendi, *Risâle fi'l-İsti'âreti'l-Mekniyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafizpaşa, nr. 1358, 7b-8a.

64 Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 430.

65 Feyyûd, *Beynet'tebeiyye ve'l-mekniyye ve'l-mecâzı'l-'aklî*, 14.

66 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 246.

edilmiştir. Burada istiâre-i mekniyyenin temel esasları şunlardır: Benzetilen unsur yırtıcı hayvan [السَّبُعُ *el-hayevân el-müfteris*] ifadesidir. Benzeyen ise المَيْيَّةُ sözcüğüdür. Burada benzetilen [السَّبُعُ] açıkça zikredilmemiş ve onunla ilgili özelliklerden biri olan pençeler [أظفار] sözcüğüyle yetinilmiştir. Böylece أظفار sözcüğünden hareketle asıl maksada ulaşılmıştır.⁶⁷

c. Sekkâkî'nin Görüşü

Sekkâkî'ye (ö. 626/1229) göre istiâre-i mekniyye, benzeyen unsurun lafzıdır. Başka bir ifadeyle “benzetilen için ödünç alınan benzeyenin lafzıdır.” Burada istiâre, benzeyeni benzetilenin cinsine dâhil ettikten sonra ikisinin ayı şey olduğu iddiasına dayanarak yapılır. Benzeyenin, benzetilenin cinsine katılması mübalağa içindir.⁶⁸ İstiâre-i mekniyye, istiâre-i tahyîliyyeden ayrılamaz.⁶⁹

“Ölüm pençelerini sapladığı zaman” [وَإِذَا الْمَيْيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا] ifadesindeki istiâreyi Sekkâkî'nin istiâre-i mekniyye konusundaki görüşlerini temel alarak şöyle açıklamak mümkündür: Önce ölüm [المَيْيَّةُ] yırtıcı hayvana [السَّبُعُ] benzetildi. Sonra ölüm, yırtıcı hayvan cinsine katıldı ve ikisinin aynı şey olduğu iddia edilerek istiâre yapıldı. İstiâre kurulurken benzeyen unsurun lafzı [المَيْيَّةُ] zikredildi. Böylece ölüm, yırtıcı hayvan cinsine dâhil edilerek mübalağa yapılmış oldu.⁷⁰

d. Kazvî'nin Görüşü

Hatîb el-Kazvî'ye (ö. 739/1338) göre istiâre-i mekniyye “içte/nefiste gizlenen teşbihtir.” Zira teşbih bazen içte gizlenir ve benzeyen unsur dışında bir şey açıkça zikredilmez. Ancak içte/nefiste gizlenen bu teşbihe, benzetilen unsura özgü bir şeyin benzeyen unsur hakkında kullanılması yoluyla işaret edilir. Bu teşbih istiâre-i mekniyye [mekniyyün anhô] diye adlandırılır.⁷¹

Benzetilene has durumun benzeyen hakkında kullanılması –önceden geçtiği üzere- istiâre-i tahyîliyye diye isimlendirilir. Nitekim yukarıda zikredilen şiirde Hüzelî, canları zorla alması bakımından ölümü vahşi hayvana benzetir. Ayrıca pençe olmadan saldırı olmayacağı için ölüme hayali

67 Besyûnî Abdülfettâh Feyyûd, *Beynet'tebeiyye ve'l-mekniyye ve'l-mecâzî'l-'aklî: arz, tahlîl ve muvâzene* (Kâhire: Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2010), 14.

68 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 379. Bk. Feyyûd, *Beynet'tebeiyye ve'l-mekniyye ve'l-mecâzî'l-'aklî*, 15.

69 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 379.

70 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 379.

71 Kazvî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 319.

pençeler izafe eder.⁷²

e. Kâfiyecî'nin Görüş ve Tahkikleri

Muhyiddîn el-Kâfiyecî (ö. 879/1474) istiâre-i mekniyyenin anlamı konusunda ileri sürülen görüşleri ayrı ayrı zikrettikten sonra, söz konusu görüşler arasında Selef'in görüşünün isabetli olduğu yönünde bir tercihe bulunur.⁷³ Ancak Kâfiyecî, Selef'in istiâre-i mekniyyeyi açıklama hususunda zikrettiği sözleri meseleyle alakalı bazı incelikleri açıklama bakımından yeterli görmez.⁷⁴

f. İsmâmeddin el-İsferâyînî'nin Görüş ve Tahkikleri

İsmâmeddin el-İsferâyînî (ö. 945/1538) istiâre-i mekniyyenin anlamı ve temellendirilmesi konusunda dördüncü bir görüş ileri sürer. Bu bağlamda istiâre-i mekniyyenin teşbih-i mahlûbun kısımlarından sayılabileceğini belirtir. Benzeyen unsur, benzetme yönü bakımından benzetilene katılacak kadar güçlü kabul edildiğinden dolayı mübalağa kastıyla benzeyen unsur benzetilen unsur yapılıdır.⁷⁵

Örnek: [el-Kâmil]

وَبَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ غُرَّةَ وَجْهِهِ الْخَلِيفَةِ جِئَ مُتَدَحِّجًا

Sabah, aydınlığı sanki övüldüğünde Halifenin yüzüymüş gibi göründü.

Burada sabahın aydınlığı [غُرَّةُ الصَّبَاحِ] halifenin yüzüne [وَجْهُ الْخَلِيفَةِ] benzetilerek benzeyen unsurun ismi benzetilene istiâre edilir. Böylece benzetme yönü bakımından benzeyenin kemali konusunda son derece mübalağa edilmiş olur. Hüzelî'nin şiirinde geçen *ölümün pençeleri* ifadesinde de durum böyledir. Çünkü ölümden kasıt yırtıcı hayvandır. Böylece ölümün şüphesiz gerçekleşeceği hususunda örtük bir anlatım [kinâye] yapılıdır.⁷⁶ "Yırtıcı hayvanın pençelerini saplama" anlamında kullanılan "ölümün birine pençelerini saplama" ifadesi söz konusu kimsenin ölümü hususunda örtük bir anlatımdır.⁷⁷

2. İstiâre-i Mekniyyenin Karinesi Konusundaki Tartışmalar

İstiârenin bir tür mecâz olduğuna işaret edilmişti. Bir yerde mecâzdan bahsedebilmek ancak, o konuda sözün vaz' olduğu anlamdan ayrılıp mecâz

72 Kazvînî, *Telhîsu'l-Miftâh*, 320.

73 Kâfiyecî, *el-Unmûzec fî bahşi'l-isti'âra*, 41-42.

74 Bk. Kâfiyecî, *el-Unmûzec fî bahşi'l-isti'âra*, 42-44.

75 İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 81.

76 İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 81.

77 İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 82.

anlama intikal ettiğine dair bir alâka⁷⁸ ve karineyle mümkündür.⁷⁹ İstiâre-i mekniyyenin karinesi, benzetilen unsurla yakından ilgili özelliklerden olan ve benzeyen unsura hayâli bir şekilde ispat edilen bir şeyin istiâre edilmesidir.⁸⁰

Belâgat alimleri istiâre-i mekniyyenin nasıl temellendirileceği hususunda yaptıkları tartışmanın bir devamı olarak, istiâre-i mekniyyenin karinesi konusunda da farklı görüşler ileri sürer. Bu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür.

Selef'e göre, istiâre-i mekniyyenin karinesi istiâre-i tahyîliyyedir.⁸¹ Benzetilen unsura özgü olduğu halde benzeyen unsur hakkında kullanılan şeyler hakiki anlamında kullanılmıştır. Burada mecâz ispattadır. Bunun "istiâre" olarak adlandırılması, söz konusu ispatın benzetilenden alınıp benzeyene verilmiş olmasından dolayıdır. Bunun "tahyîliyye" diye adlandırılması ise benzetilenle aynı hükümde olduğu iddiasıyla söz konusu şeyin benzeyende de var olduğunun düşünülmesidir.⁸²

Zemahşerî'nin bazı durumlarda istiâre-i mekniyyenin karinesinin istiâre-i tahkîkiyye olmasına cevaz verdiği anlaşılmaktadır.⁸³

Sekkâkî'ye göre istiâre-i mekniyyenin karinesi istiâre-i tahyîliyyedir.⁸⁴ Bir başka tespite göre Sekkâkî de Zemahşerî gibi istiâre-i mekniyyenin karinesinin istiâre-i tahkîkiyye olmasına da cevaz verir.⁸⁵

Hatîb el-Kazvînî'nin bu konudaki görüşleri, Selef'in görüşleri gibidir.⁸⁶

Muhyiddin el-Kâfiyeci'ye göre istiâre-i mekniyyenin karinesinin istiâre-i tahyîliyye olması gereklidir. Çünkü istiâre-i tahyîliyye, istiâre-i mekniyyeye tabidir.⁸⁷ Kâfiyeci'nin bu görüşü Selef'in görüşüyle aynı istikamettedir.

Ebu'l-Kâsım es-Semerkandî (ö. 888/1483 tarihinden sonra) istiâre-i mekniyyenin karinesinin istiâre-i tahyîliyye olduğu görüşünü tercih eder. Ancak istiâre-i mekniyyede benzeyen unsur, benzetilenin özelliklerine

78 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 353.

79 İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 26; Tâhir-ül Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, 71.

80 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 165.

81 Bk. Kâfiyeci, *el-Unmûzec fî bahşi'l-isti'âra*, 58.

82 İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 85-86.

83 Bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 246; İsferyânî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 87.

84 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 378-379.

85 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 167.

86 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 167.

87 Bk. Kâfiyeci, *el-Unmûzec fî bahşi'l-isti'âra*, 58.

benzer bir özelliğe sahip olmazsa hakiki anlamı üzere kalır. Bu durumda söz konusu özelliklerin benzeyene ispat edilmesi “ölümün pençeleri” ifadesinde olduğu gibi istiâre-i tahyîliyye olur.⁸⁸

İsferâyînî, istiâre-i mekniyyenin karinesinin ne olduğu hususunda Zemahşerî'nin görüşlerine benzer açıklamalar yapar. Bu bağlamda Sekkâkî'nin görüşlerini tenkit eder. Zira asıl olan lafzın anlama tabi olmasıdır. Sekkâkî'nin görüşlerine göre ise anlam lafza tabi olmaktadır.⁸⁹

3. İstiârede Meydana Gelen Mecâzın Çeşidi Konusundaki Tartışmalar

Belâgat alimleri istiâre-i mekniyyenin nasıl temellendirileceği ve istiâre-i mekniyyenin karinesi hususlarında yaptıkları tartışmalara ek olarak istiârede meydana gelen mecâzın türü hakkında da farklı görüşler beyan eder. İstiâre-i mekniyye, istiârenin bir türü olduğuna göre, söz konusu tartışmalardan hareketle istiâre-i mekniyyenin ne tür bir mecâz olduğu konusunda çıkarsamada bulunmak mümkündür.

Önceden işaret edildiği gibi istiâre bir tür mecâzdır. İstiârenin ne tür bir mecâz olduğu konusundaki görüş ayrılığının odak noktası “istiârenin lügavî bir mecâz mı yoksa aklî bir mecâz mı olduğu” şeklinde belirir.⁹⁰

Abdülkâhir el-Cürçânî'nin istiâre[-i mekniyye] hakkında bazen lügavî bazen de aklî bir mecâz olduğu şeklinde iki farklı görüş belirttiğine işaret edilir.⁹¹

Sekkâkî'ye göre istiâre lügavî mecâzlardadır.⁹² Bu durumda ona göre istiâre[-i mekniyye]⁹³ ve istiâre[-i tahyîliyye] lügavî bir mecâzdır.⁹⁴

Cumhûra göre istiâre lügavî bir mecâzdır.⁹⁵ Çünkü istiâre benzeyen unsur için değil sadece benzetilen unsur için vaz' edilmiştir. Bu ikisinden daha genel bir şey için de vaz' edilmemiştir.⁹⁶

Teftâzânî'ye göre istiârede ödünç alınan anlamın, asıl vaz' olduğu anlamda [benzetilen unsurda] değil de benzeyende kullanılması lügavî bir mecâzdır.⁹⁷

88 İsferâyînî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 90-91.

89 İsferâyînî, *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkandiyye*, 89-91.

90 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 360-361.

91 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 371.

92 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 401.

93 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 362.

94 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 401; Hamza Efendi, *Risâle fi'l-isti'âreti'l-mekniyye*, 7b.

95 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 360-361.

96 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtı'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 158.

97 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 361.

İstiârenin aklî bir mecâz olduğu da belirtilmiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi Abdülkâhir el-Cürcânî'nin iki görüşünden birine göre istiâre[-i mekniyye] aklî bir mecâzdır.⁹⁸

Hatib el-Kazvînî'ye göre istiâre-i mekniyye aklî bir mecâzdır.⁹⁹ Kazvînî'nin görüşüne göre benzeyenden başka hiçbir rüknü zikredilmemiş bir teşbih olan istiâre-i mekniyyede kullanılan pençeler [أَطْفَار] ve ölüm [الْمَنِيَّةُ] lafızları vaz' oldukları hakiki anlamlarında kullanılmıştır. Buradaki teşbih lügavidir ıstılâhi değildir. Öyleyse sözde lügavi bir mecâz yoktur. Çünkü mecâz bir şeye ona ait olmayan bir şeyi ispat etmektir. Buradaki sözde "bahar baklayı bitirdi" ifadesinde olduğu gibi bitirme eyleminin [إِنْبَات] bahara ispat edilmesine benzer şekilde akli bir mecâz vardır.¹⁰⁰

Muhyiddîn el-Kâfiyecî bu bağlamda tıpkı "Bahar baklayı bitirdi" [أَنْبَتَ] şeklindeki sözde olduğu gibi "Ölüm falancaya pençelerini sapladı" [الرَّيْبُغُ الْبَقْلَ] cümlesinde de akli mecâz bulunup bulunmadığını sorgular. Ona göre bu cümle akli mecâz kabilindendir. Ancak –böyle kabul edildiğinde- istiâreden beklenen fayda kaçırılmış olur. Faydanın kaçması ise mesele Hatîb el-Kazvînî'nin görüşleri çerçevesinde açıklandığında ortaya çıkar. Yine yukarıdaki örnek, teşbihin mübalağasının yapıldığı bir bağlamda kullanıldığında Selef'in görüşüne göre istiâre-i mekniyye olur. Ancak teşbihin gizlendiği bir bağlamda yapılırsa Hatîb el-Kazvînî'nin tercih ettiği üzere "içte/nefiste gizlenen teşbih" olur. Eğer "Bahar baklayı bitirdi" ifadesinde olduğu gibi müsnedde yapılan mecâz hakkında konuşulan bir makamda kullanılırsa İbnü'l-Hâcib'in tercih ettiği üzere müsnedde mecâz olur.¹⁰¹

C. Değerlendirme

Dilbilimde eğretilme sözcüğüyle işaret edilen istiâre muhtelif itibarlarla farklı şekillerde taksim edilir.

İstiâre-i mekniyyede kendisine benzetilen unsura çoğunlukla fiillerden hareket edilerek, bazı durumlarda ise isimlerden yola çıkarak ulaşılmaktadır.

Sekkâkî'nin istiâre-i mekniyyede benzeyen unsurun benzetilenin cinsine dâhil olmasını şart koşması, özel isimlerde istiâre meydana

⁹⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 371.

⁹⁹ Hamza Efendi, *Risâle fi'l-isti'âreti'l-mekniyye*, 7b.

¹⁰⁰ Kâfiyecî, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âra*, 43-44; Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 165-166.

¹⁰¹ Bk. Kâfiyecî, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âra*, 43-44.

gelemeyeceği¹⁰² fikrini destekler.

İstiâre-i mekniyyenin karinesi hakkında ileri sürülen görüşler arası fark, karine olarak zikredilen şeyin benzetilen unsura has olma hususundaki kuvveti yönünde ortaya çıkar. Çünkü benzetilene has olma veya onunla ilgili olma bakımından güçlü olan şey karinedir. Karineye ek olarak sonradan zikredilen şey ise terşîhtir.¹⁰³ Başka bir ifadeyle, işitenin [sâmi'/muhâtab] zihnine ilk gelen şey karinedir, buna ek olarak sonradan gelen şey terşîhtir. İstiâre-i tasrîhiyyeki karine ve terşîhin durumu istiâre-i mekniyyedeki ile aynıdır. Açıklamaya aşırı ihtiyaç duyulan yerlerde uygun özelliklerden [mülâimlerden] hepsi karine sayılabilir.¹⁰⁴ Kısaca buradaki tartışmaların özü neyin karine neyin terşîh sayılacağı yönünde netleşir. Sekkâkî'nin istiâre-i mekniyyenin karinesi konusundaki görüşleri, asıl olanın lafzın anlama tabi olması gerektiği, onun görüşlerine göre ise anlamın lafza tabi olduğu gerekçesiyle tenkit edilmiştir.

Son tahlilde istiârenin aklî bir mecâz olduğunu ileri sürenler iddialarını, istiâredeki tasarrufun lügavi bir durum için değil, aklî bir durum için olduğu; zira o durumun ancak benzeyenin benzetilen unsurun cinsine dâhil olduğu iddiasından sonra benzeyen unsur hakkında kullanılabileceği ve benzeyenin benzetilenin cinsine dâhil olduğunun kabul edilmesi halinde, benzeyenin yine vaz' olduğu anlamda kullanılmış olacağı şeklindeki açıklamalarla temellendirir.¹⁰⁵ Öte yandan bu açıklamalara benzeyen unsurun, benzetilenin cinsine dâhil olduğuna yönelik iddianın, onun vaz' olduğu anlamda kullanılmış olmasını gerektirmeyeceği gerekçesiyle¹⁰⁶ itiraz edilir.

Sonuç

İstiâre mütakellimin bir vaz'ı ve iddiasıdır. O en temel bir ifade ve anlam üretme aracıdır. İstiâre aynı zamanda bir mecâz ve söz sanatıdır. Teşbih üzerine bina edilen istiâre teşbihten daha kuvvetli bir anlatım biçimidir.

İstiârenin şekilden çok anlamsal, imgesel ve düşünsel yönünü ön

102 Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 370.

103 Terşîh, müşebbeh bihe has olan bazı özelliklerin müşebbehe ispat edilmesidir. Ancak müşebbehten bahsederken istiâre-i tahyiliyyede müşebbehin mevzûun-leh olan lafzı, terşîhte ise mevzûun-leh olan lafzından başka bir sözcük kullanılır. Bk. Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâğ*, 100.

104 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 167.

105 Teftâzânî, *Mutavvel 'ale't-Telhîs*, 362; Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 158.

106 Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, 1: 158.

plandadır. İstiâre kendi içinde barındırdığı iddianın tevil veçhi üzerine kurulmuş olması ve istiârede kullanılan sözcüğün zahir anlamının kast edilmediğine dair bir karine bulunması bakımlarından yalandan ayrılır.

Özel isimlerde istiâre gerçekleşmez. İstiâre yapmaktan amaç benzeyen unsurun anlamını gerçekleştirmektir. Ayrıca benzeyenin söz konusu vasfı taşıdığı hususunda mübalağa yapmak, anlamı sağlamlaştırmak ve sözcüklerin doğal olarak taşıdığı anlamları dinleyicinin aklına ve gönlüne düşürmektir. Akla düşürülen anlamlar arasında aslan sözcüğünün doğal olarak taşıdığı atılganlık, tuttuğunu kopartma, güç ve şiddet; deniz sözcüğünün taşıdığı cömertlik ve eli açıklık; ay ve güneş sözcüklerinin taşıdığı güzellik vb. anlamlar öne çıkar.

İstiâre-i mekniyye, yapısında benzeyen unsurun bulunduğu, fakat benzetilen unsurun açıkça belirtilmediği istiâre çeşididir. İstiâre-i mekniyyede benzerlik ilişkisi ve kendisine benzetilen unsur kapalı şekildedir. İstiâre-i mekniyye çoğunlukla fiillerde gizlidir ancak isimlerden hareketle de kendisine benzetilene varılabilmektedir.

İstiâre-i mekniyye tartışmaları bize, belâgat alimlerinin dil ve felsefeyi birleştirerek varlığa dair fizik ve metafizik meseleleri tartışırken ontolojik bir anlam üretme mekanizması kurduklarını gösterir. Ayrıca onların tek bir ilim çerçevesinde dilin bilişsel boyutlarını da hesaba katarak düşünce ürettiklerini, bu yönüyle dil felsefesi, dilbilim ve bilişsel dilbilimin öncüsü sayılabilecek görüş ve çerçeveleri ürettiklerine kapı aralar. Yine onların aynı meseleyi ele alırken nasıl farklı görüşler ileri sürdüklerini, aynı görüşü benimsemiş olsalar bile mesele hakkındaki gerekçelendirme ve temellendirmelerinin birbirinden farklı olabileceğini hatırlatır. Söz konusu tartışmalar lafız-anlam sorunu üzerinde meydana gelen görüş ayrılıklarının dilbilimciler ve düşünürler arasında bazı ekoller meydana gelmesine neden olduğunu ispatlar.

İstiâre-i mekniyye tartışmaları belâgat ekollerinin belirginleşmesi ve farklılaşmasında temel rol oynayan meselelerdendir. Söz konusu tartışmalar arasında özellikle istiâre-i mekniyyenin mahiyet ve anlamını temellendirme problemi, karine tartışmaları ve istiâre-i mekniyyedeki mecâzın çeşidi hususlarında yapılanlar çerçevesinde farklı görüşler ortaya çıkar.

İstiâre-i mekniyyenin mahiyeti konusunda Selef alimleri, Zemahşerî, Sekkâkî, Kazvînî ve İsmâmeddin el-İsferâyînî farklı görüşler ileri sürer. Selef alimlerine göre istiâre-i mekniyye “benzeyen unsur için kullanılan lafızdır.” Buna göre, istiâre-i mekniyye yoluyla istiâre olunan şey, benzeyen için ödünç alınan benzetilen unsurun lafzı üzerinde gerçekleşir. Zemahşerî’ye göre

istiâre-i mekniyye, “cümlede zikredilmemiş olan benzetilen unsur”da gerçekleşir. Sekkâkî’ye göre istiâre-i mekniyye, “benzetilen unsur için ödünç alınan benzeyen unsurun lafzı” üzerinde meydana gelir. Hatîb el-Kazvînî’ye göre istiâre-i mekniyye “içte/nefiste gizlenen teşbihtir.” İsmâmeddin el-İsferâyînî’ye göre istiâre-i mekniyye, teşbih-i mablûbun kısımlarından kabul edilebilir.

İstiâre-i mekniyyenin karinesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Selef alimlerine göre istiâre-i mekniyyenin karinesi istiâre-i tahyîliyyedir. Sekkâkî, Hatîb el-Kazvînî ve Muhyiddin el-Kâfiyecî gibi alimler bu hususta Selef alimlerinin görüşünü benimser. Zemahşerî istiâre-i mekniyyenin karinesinin istiâre-i tahkîkiyye olmasına cevaz verir. İsmâmeddin el-İsferâyînî bu hususta Zemahşerî’nin görüşlerine benzer açıklamalar yapar. Kısaca istiâre-i mekniyyenin karinesi konusundaki tartışmalar, karinenin “istiâre-i tahyîliyye” veya “istiâre-i tahkîkiyye” olması üzerine iki hususta kümelenir. Karine tartışmalarının satır aralarında istiâre-i tahyîliyyenin istiâre-i mekniyyeden ayrılıp ayrılamayacağı, başka bir ifadeyle ayrı düşünülüp düşünülemediği de sorgulanır.

Mecâz bir şeye ona ait olmayan bir şeyi ispat etmektir. Teşbihten üretilen istiârenin bir mecâz olması esasına bağlı olarak istiâre-i mekniyye de bir tür mecâzdır. İstiârenin ne tür bir mecâz olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığının odak noktası “istiârenin lügavi mi yoksa aklî bir mecâz mı olduğu” konusunda belirginleşir. Selef alimlerine ve Hatîb el-Kazvînî’ye göre istiâre-i mekniyye aklî bir mecâzdır. Sekkâkî ve Teftazânî gibi alimlere göre istiâre-i mekniyye lügavî bir mecâzdır. Sekkâkî’ye göre istiâre-i tahyîliyye de lügavî bir mecâzdır. Genel olarak istiârenin özel olarak da istiâre-i mekniyyenin aklî bir mecâz olduğunu ileri sürenlerin çıkış noktası, istiâredeki tasarrufun lügavi bir durum için değil, aklî bir durum için olduğu şeklinde belirir. İstiârenin lügavî bir mecâz olduğunu ileri sürenlerin çıkış noktası, istiârenin benzeyen unsur için değil sadece benzetilen unsur için vaz’ edilmiş olması ve istiârede ödünç alınan anlamın, asıl vaz’ olduğu anlamda –benzetilen unsurda- değil de benzeyende kullanılması şeklinde gerekçelendirilir.

KAYNAKÇA

AKKÂVÎ, İn’âm Fevâil. *el-Mu’cemu’l-mufaşşal fî ‘ulûmi’l-belâğa, el-bedî’ ve’l-beyân ve’l-me’ânî*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2006.

BÂBERTÎ, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed.

- Şerhu't-Telhîs*. Nşr. Muhammed Mustafa Ramazan Sûfiyye. Tarablus: el-Münşetü'l-âmme li'n-neşr ve't-tevzî' ve'l-i'lân, 1983.
- CÂRULLAH, Veliyyüddîn. *Mecme'u'l-fevâid 'ala's-şerh ve'l-havâşi'l-müte'allika bi'l-Ferâid: hâşye'alâ hâşiyeti 'Isâmeddîn 'alâ'r-Risâleti's-semerkândiyye fi'l-isti'âra*. Carullah, 1854: 1b-40b. Süleymaniye Kütüphanesi.
- CEVHERÎ, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tacu'l-luga ve Sihâhu'l-'arabiyye*. Nşr. Ahmed Abdulğafûr Attâr. 6 Cilt. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1990.
- CÜRCÂNÎ, Abdulkâhir b. Abdirrâhmân b. Muhammed. *Delâilu'l-i'câz*. Nşr. Ebû Fihri Mahmûd Muhammed Şâkir. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984.
- CÜRCÂNÎ, Abdulkâhir b. Abdirrâhmân b. Muhammed. *Esrâru'l-belâga*. Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-medenî, ts.
- FEYYÛD, Besyûnî Abdülfettâh. *Beynet'tebeiyye ve'l-mekniyye ve'l-mecâzî'l-'aklî: arz, tahlîl ve muvâzene*. Kâhire: Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2010.
- FEYYÛD, Besyûnî Abdülfettâh. *'İlmü'l-beyân dirâse tahlîliyye li mesâili'l-beyân*. Kâhire: Müessesetü'l-muhtâr li'n-neşr ve't-tevzî', 2015.
- HAMZA EFENDÎ. *Risâle fi'l-isti'âreti'l-mekniyye*. Nafizpaşa, 1358: 7b-8a. Süleymaniye Kütüphanesi.
- HASAN, Mahmûd. *Hâşiyetü Mahmûd Hasan ['alâ Muhtasari'l-me'ânî] – Teftâzânî'nin Muhtasaru'l-Me'ânî* adlı eserinin hâmişinde basılmıştır. Karachi- Pakistan: el-Büşrâ- Cemiyetü'l-Büşrâ el-Hayriyye li'l-hademâti'l-insâniyye ve'l-hayriyye, 2016.
- HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa es-Seyyid. *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: Müessesetü'l-a'lemî li'l-matbûât, 2008.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk. *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- İMER, Kâmile – Kocaman, Ahmet- Özsoy, A. Sumru. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.
- İNBÂBÎ, eş-Şems. *Takrîrâtü'l-İnbâbî 'alâ Şerhi Sa'diddîn et-Teftâzânî li Telhîsi'l-Miftâh*. Muhafazatu Mısır: Matbaatu's-sâade, 1913.
- İSFERÂYYÎNÎ, İsmâmeddîn İbrâhim b. Muhammed b. Arabşâh. *Şerhu'l-'İsâm 'alâ metni's-semerkândiyye fi 'ilmi'l-beyân*. Nşr. Muhammed Sâlih b. Ahmed el-Ğarsî. İstanbul: el-Mektebetü'l-hanefiyye li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzî', ts.
- KÂFİYECÎ, Muhyiddîn Muhammed b. Süleymân. *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âra*.

Nşr. Muhammed es-Seyyid Selâm. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2015.

KARAAĞAÇ, Günay. *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

KAZVÎNÎ, Celâleddîn Muhammed b. Abdîrrahman el-Hatîb. *Telhîsu'l-Miftâh*. Nşr. İlyas Kaplan. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2017.

ÖZDEMİR, Emin. *Örneklî Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.

SEKKÂKÎ, Ebû Yâkub Yûsuf b. Ebîbekr b. Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-'ulûm*. Nşr. Nu'aym Zerzûr. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1987.

TÂHİR-ÜL MEVLEVÎ. *Edebiyat Lügati*. Nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddin Mes'ûd b. 'Umer. *Mutavvel 'ale't-Telhîs*. Nşr. Bosnalı Muharrem Efendi. İstanbul: Muharrem Efendi Matbaası, 1310/1892.

TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddin Mes'ûd b. 'Umer. *Muhtasaru'l-Me'ânî*. Nşr. İlyas Kaplan. İstanbul: Dâru's-şifâ, 2017.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali. *Keşşâfu ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. Nşr. Refik el-Acem- Ali Dehrûc v.dğr. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.

ZEMAŞERÎ, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmızı't-Tenzîl ve uyûnı'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetu Ubeykân, 1998

MEANING PROBLEM IN ARAB RETHORIC: IMPLICIT METHAPOR AS A MEANING, STRUCTURE AND TROPE PROBLEM

© Murat TALA^a

Extended Abstract

This article deals with the subject of the implicit metaphor [al-isti'āra al-makniyya] as a problem of meaning and structure. In this context the study focuses on the discussions on the basis of issues of the meaning of the implicit metaphor and its hint [hint-karīna] and the type of trope [allagory, metaphor] occurring in the implicit metaphor. The research primarily explains the meaning of the metaphor. It also points to the linguistic and philosophical aspects of the isti'āra [metaphor] and examines the discussions on the implicit metaphor.

Arabic rhetoric [science of balāgha /al-'ilm al-balāgha] has a feature that combines philosophy and linguistics and lay the foundations of cognitive linguistics. Because it deals with the issues of linguistics and philosophy functionally. It is also considered a pioneer of cognitive linguistics by addressing the cognitive issues of language. Discussions on the areas of Arabic linguistics, semantics, literary science, stylistic science and philosophy of language take place mostly in the works clustered within the framework of science of belāga, especially in commentary and annotations. One of the most debated issues in the science of balāgha is the issue of the implicit metaphor.

As in the sentence "I saw a lion throwing stones", metaphor is the word used for to make its simile [tashbīh]. The metaphor is mostly used about the verb of the person speaking. Metaphor is a word that is not used in its true sense. Isti'āra is a form of metaphor [maǧjāz] and it is used in both the everyday language and the literary language.

^a Asst. Prof., Necmetti Erbakan University, mtala70@gmail.com

Isti'āra [metaphor] is generally done by transferring human-specific elements to nature and nature-specific qualities to human. In this respect, isti'āra is similar to simile. A hint and relationship ['alākā-relevance] is necessary to show that meaning in metaphor is not the literal meaning of that word. Relationship means semantic relationship. The relationship of metaphor is similarity. The hint of metaphor may be composed of a single semantic element, or may consist of many interrelated meanings.

The metaphor [isti'āra] is built on a simile. The basic principles of the simile are four: the similiar element, the simulated element, the direction of similarity and the preposition of the simile. The similiar and simulated elements are not included in the sentence at the same time. The metaphor is established by the compulsory subtraction of one of these elements from the sentence. When constructing a metaphor, the borrowed word is similar to a dress borrowed from the simulated element for use by the similiar element.

The implicit metaphor is a kind of trope in which there are similar elements in its structure, but the simulated element is not clearly stated. Salaf scholars, al-Zamakhsharī, al-Sakkākī, al-Ḳazwīnī and 'Isāmaddīn al-Isfarāyīnī put forward different views on what the implicit metaphor is. According to the Salaf scholars, the implicit metaphor is the word used for the similiar element. According to al-Zamakhsharī, the implicit metaphor, is the simulated element that is extracted from the sentence. According to al-Sakkākī, the implicit metaphor is the letter of the similiar element borrowed for use about the simulated element. According to al-Ḳazwīnī, the implicit metaphor is the simile that is hidden inside / in the soul. According to 'Isāmaddīn al-Isfarāyīnī the implicit metaphor is a form of the reverse simile [al-tashbīh al-maklūb].

Some opinions have been put forward about the hint of the implicit metaphor. According to Salaf scholars, the hint of the implicit metaphor is the imaginary metaphor [al-isti'āra al-takhyīliyya]. Al-Zamakhsharī allows the hint of the implicit metaphor to be the al-isti'āra al-tahkīkiyya. According to al-Sakkākī, the hint of the implicit metaphor is imaginary metaphor. According to another determination, al-Sakkākī, like al-Zamakhsharī, the hint of the implicit metaphor to be [al-isti'āra al-tahkīkiyya]. Al-Ḳazwīnī adopts the opinion of Salaf scholars in this regard. According to al-Khafiyyajī, the hint of the implicit metaphor must be an imaginary metaphor. Al-Isfarāyīnī makes similar explanations to al-Zamakhsharī's views about the hint of the implicit metaphor.

Metaphor is produced from the trope [al-madījāz]. Accordingly, the implicit

metaphor is a kind of the trope. There is disagreement about what kind of the metaphor is a trope. This disagreement becomes evident at the point of whether the metaphor is a linguistic trope or an intellectual/cognitive trope [al-maḍjāz al-‘aklī]. According to the majority of the Arab rhetoric scholars, the metaphor is a linguistic trope. In al-Ḳazwīnī’s view, the words used in the implicit metaphor are used in their real meaning. In the final analysis, according to al-Sakkākī, the implicit metaphor and the imaginary metaphor are a linguistic trope. According to Salaf and al-Ḳazwīnī, the implicit metaphor is a cognitive trope.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Trope, Metaphor, Isti‘āra, Implicit Metaphor.

